

Beladen

Getty

Getty

Henk den Heijer oogste nogal wat verontwaardiging met zijn bevindingen over de slavenhandel. Zo zouden volgens hem slaven op schepen minder wreed zijn behandeld dan werd gedacht. Nu de hoogleraar zeegeschiedenis afscheid neemt, blikt hij terug.

DOOR COR SPEKSNIJDER

Als iemand kan omzien in verwondering is het Henk den Heijer. De geboren en getogen Scheveninger heeft een loopbaan achter de rug die gezien zijn achtergrond bepaald niet voor de hand lag. Hij begon als monteur, waarna een wirwar van banen en opleidingen tot de academische wereld leidde. Vorige week nam hij afscheid als hoogleraar zeegeschiedenis aan de Universiteit Leiden.

'Ja, ik ben een sociale stijger', zegt Den Heijer (65) droogjes. 'De vrienden van vroeger zijn verdwenen, maar ik heb altijd een band gehouden met de vissersgemeenschap.' In zijn Leidse werkkamer achter het Rapenburg zijn de boekenkasten deels leeggehaald. Op de drempel van zijn emeritaat kijkt Den Heijer terug op de lange weg en de vele zijpaden die hem op latere leeftijd in deze kamer brachten. En op de verontwaardiging die hij oogste met zijn bevindingen over de slavenhandel, waarin het er volgens hem minder barbaars aan toeging dan vaak wordt gedacht. Zijn leerstoel heeft hij vijf jaar bezet.

Den Heijer: 'Ik heb plezier beleefd aan deze periode, kan me geen betere omgeving wensen. Maar de bureaucrativering van het onderwijs is me tegengevallen. Als ik vroeger college gaf, maakte ik een schema op een A4'tje. Inmiddels is dat uitgegroeid tot zeven vellen waarop ik leerdoelen, toetsmomenten en weet ik wat allemaal moet vastleggen. Bij een tentamen moet ik een formulier invullen met vragen als: toetst u wat u gedoceerd heeft? Dat vind ik een vorm van infantilisering...'

'Wij hebben misschien wel de beste geschiedenisopleiding van Nederland. Toch moesten we van alles veranderen omdat de visitatiecommissie meer transparantie verlangde. Er volgde een overkill aan formulieren - een verschooning die de wetenschap niet ten goede komt.'

Maakt de schaalvergroting dat niet onvermijdelijk?

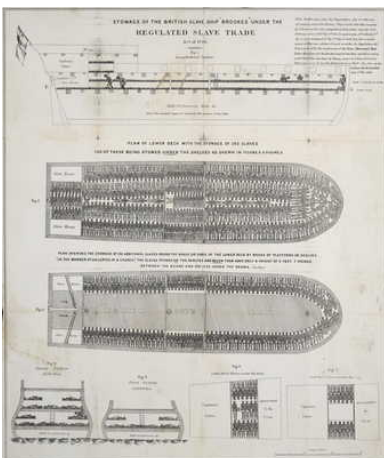
'Misschien moet je je afvragen of iedereen wel naar de universiteit moet. Een klein deel van de studenten komt in de wetenschap terecht. Ik denk dat velen gebaat zouden zijn bij een meer op de praktijkgerichte hbo-opleiding.'

Was het lastig geld voor onderzoek los te krijgen?

'Veel geld is verschoven naar de NWO (Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek, red.). Het idee is dat onderzoek in de sfeer van competitie terecht komt en daardoor beter wordt. Voor een deel zal dat wel zo zijn, maar er gaat flink wat geld in de bureaucratie zitten. De NWO is geporteerd voor grotere projecten. Als er investeringen moeten worden gedaan, zoals vaak bij natuurwetenschappen, is dat onontkoombaar. Maar bij de geesteswetenschappen moeten we

Veronique Smedts000

het ook hebben van de briljante eenling. Die mensen krijgen steeds minder kansen. Er zijn bijna geen vrije plekken meer. Vrijwel iedereen komt terecht op tevoren bedachte projecten. Waar ik zelf overigens ook aan meedoe.'

Last gehad van publicatiedwang?

'Mensen kijken naar elkaar, er wordt enorm veel gepubliceerd. Je moet je afvragen of het allemaal zo nuttig is. Misschien kun je beter in alle rust aan een boek werken dan twintig artikelen publiceren in tijdschriften voor mensen die het toch al wisten.'

Lachend: 'Terugblik van een oudere man.'

Na de lagere school was hij het liefst gaan varen. Net als zijn opa. Zijn ouders - uitbaters van een viswinkel - vonden hem te jong voor een leven op zee. Het werd de lagere technische school. Met een IIS-diploma op zak ging hij als elektromonteur aan de slag bij een winkelbedrijf. 'Ik repareerde apparaten en sloot dingen aan.' Daarna volgde een baan bij de PTT, waar hij zich specialiseerde in de techniek van telecommunicatie.

Den Heijer weigerde dienst - 'ik ben twintig jaar lid geweest van de PSP (Pacifistisch Socialistische Partij, red.)' - en vervulde zijn vervangende dienstplicht als verpleegkundige van psychiatrische patiënten. Een tijdelijke terugkeer in de techniek werd gevolgd door een curieuze reeks werkzaamheden: plantsoendienst, technisch tekenaar, nachtdiensten in een psychiatrisch centrum, een eigen klusbedrijf, organisator bij een culturele stichting en nog zo wat.

Tussen de bedrijven door gaf hij toe aan zijn reislust. Een half jaar met de lelijke eend naar Iran, Irak en Noord-Afrika. 'Ik ben Algerije uitgezet vanwege de olieboycot tegen Nederland.' Verder naar Turkije, Afghanistan, India. Op de fiets naar Israël en de Sinaïwoestijn. 'Ik, een hippie? Nee, daar had ik geen affiniteit mee.'

Den Heijer was leergierig. 'In de avonden haalde ik mijn atheneumdiploma. Ik leerde een tijdje Arabisch, Spaans, Frans. Wilde filosofie studeren, maar met alle werkloosheid in de jaren tachtig zag ik daar geen toekomst in. Het reizen had mijn belangstelling voor geschiedenis gewekt.' Hij haalde - nog steeds in de avonden - onderwijsakten voor geschiedenis. In 1988 studeerde hij cum laude af aan de Leidse universiteit.

Onder invloed van professor Jaap Bruijn (maritieme geschiedenis) richtte Den Heijer zich op de West-Indische Compagnie (WIC). Al ging zijn belangstelling aanvankelijk vooral uit naar sociale bewegingen in de 19de eeuw. 'Dat paste meer in mijn ideologisch kader.' Terwijl hij in Gouda les gaf op een middelbare school, werkte hij aan zijn promotie. Hij promoveerde op de Nederlandse handel in Afrika tussen 1674 en 1740. In 2003 werd hij universitair docent in Leiden en zeven jaar later was de aanstelling tot hoogleraar de kroon op zijn academische carrière.

Den Heijer zette de WIC op de kaart, de onderneming die in de 17de en 18de eeuw het alleenrecht had op de handel en scheepvaart in West-Afrika en Amerika. De aandacht van Nederlandse historici was voorheen vooral gericht op de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), die handelde in Azië.

Hoe stond het onderzoek naar de WIC ervoor toen u daaraan begon?

'De WIC stond bekend als het mislukte zusje van de Verenigde Oost-Indische Compagnie. De WIC was inderdaad geen geslaagde onderneming, toch was zij succesvoller dan gedacht. Haar schulden zijn nooit zo hoog opgelopen als die van de VOC. Bovendien heeft de WIC met het beheer van forten en factorijen veel betekend voor particulieren die in het Atlantisch gebied handelden. Ze hield een netwerk in stand dat de Republiek meer heeft opgeleverd dan Azië in de 18de

eeuw.'

De WIC bedreef slavenhandel. Is het mogelijk waardenvrij onderzoek te doen naar zo'n beladen onderwerp?

'Historisch onderzoek is nooit waardenvrij. Ik woon in Nederland en leef in 2015 - dat bepaalt mijn kijk op het verleden. Bij het slavernij-onderzoek heb ik geprobeerd me in te leven in de 18de-eeuw. Je kunt de waarden en normen van die tijd laten meewegen in de beoordeling van gebeurtenissen.

'Wij vinden het vreselijk dat IS mensen onthoofd, in de 17de eeuw gingen wij naar onthoofdingen kijken. Kennelijk beoordeelden mensen het destijds anders dan wij nu. Degenen die aan de haal gaan met de slavernij bekijken het verleden vanuit het heden: slavenhandel is een misdaad tegen de menselijkheid. Ja, dat vind ik ook. Alleen had niemand in de 18de eeuw gehoord van een universele verklaring van de rechten van de mens.'

In uw werk concludeert u dat de behandeling van slaven minder wreed was dan veelal wordt aangenomen. Schuurde dat nooit met uw linkse politieke opvattingen?

'Nee. Ik probeer op basis van wat ik vind in de archieven en op basis van de destijds heersende mentaliteit een situatie te reconstrueren en een oordeel te vellen.'

U kreeg in 2011 kritiek op uw oratie en op uw bijdragen aan de tv-serie De Slavernij. U zou de gruwelen van de slavenhandel bagatelliseren. Was u verrast?

'Ja, door de scherpte van de kritiek. Een debat in de Rode Hoed ontspoorde totaal. Quinsy Gario, de man van het zwartepietendebat, las

een gedicht voor waarin hij de verkrachting van slavinnen gelijkstelde aan seks met dieren. Hij suggereerde dat ik dat stilzwijgend goedkeurde.

'In de tv-serie heb ik gezegd dat er geen bewijzen te vinden zijn dat slavinnen voortdurend werden verkracht in het Nederlandse slavenfort van Elmina in Ghana. Ik zei: het zal zijn voorgekomen, maar niet voortdurend. Uit de archieven blijkt dat Europese mannen relaties hadden met vrije Afrikaanse vrouwen. In die context ligt het niet voor de hand dat slavinnen permanent werden verkracht. Dat standpunt werd mij hoogst kwalijk genomen, onder anderen door de historica Patricia Gomes.'

'Ik werd ook aangevallen vanwege een burliek gedicht uit de 17de eeuw, waarin een Afrikaanse vrouw voorkomt die te lelijk zou zijn: 'om tegen aan te pissen'. In de serie werd mij gevraagd: is dit racistisch? Ik antwoordde: nee. De schrijver van dat gedicht was naar Afrika gegaan om rijk te worden, raakte gefrustreerd en uitte dat in het gedicht. Het bevat ook strofen waarin hij mede-Europeanen verkettert en vol lof is over Afrikaanse hulpjes. Volgens de zaal was ik een halve racist. Dat ergerde mij en ik zei: dit is zwarte emotie tegenover witte wetenschap. Ook dat werd mij kwalijk genomen.'

'Ik dacht: ik ga hier nooit meer aan deelnemen. Iedereen mag alles tegen jou zeggen, maar zodra je iets terugzegt, wordt elk woord op een goudschaaltje gewogen.'

Zit er geen kern van waarheid in de kritiek? Bronnen zijn beperkt en vooral afkomstig van blanke kapiteins en officieren. Slaven hielden geen dagboek bij.

'Met die beperking moet je leven. Die bronnen hebben ook een voordeel: ze staan los van emotie. Er wordt alleen geregistreerd wat er gebeurt. Als een slaaf sterft, wordt hij zonder omhaal overboord gezet.

Als een zeeman overlijdt, wordt er gezongen en zijn er plichtplegingen. Dat zegt iets over de mentaliteit. Het staat er indirect, niet rechtstreeks.'

Kun je een correct beeld krijgen van het leven aan boord van de slavenscheepen?

'Een redelijk beeld. Een van de ideeën is dat slavinnen aan boord voortdurend werden verkracht en mannen mishandeld. Als je dat zou doen, zou je een tijdbom creëren. Aan boord waren tientallen bemanningsleden tegenover honderden slaven. Die hou je niet in de hand als er constant excessief geweld wordt gebruikt. Er waren verkrachtingen en mishandelingen, maar het is zeer te betwijfelen of het schering en inslag was.

'De bemanning had instructies om slaven redelijk - in de context van de 18de eeuw - te behandelen. Dat je slaven niet te vaak mag geselen, dat je moet zorgen dat ze er redelijk gevoed uitzien. Uit eigenbelang. Een halfdode slaaf levert niets op. Bemanningsleden die een vrouw hadden verkracht of zich te buiten waren gegaan aan geweld, werden bestraft: ze kregen hun gage niet en werden nooit meer aangenomen.'

De beroemde tekening van het slavenschip Brooks, volgepropt met slaven, vertelt een ander verhaal.

'Dat is een propagandatekening van Britse abolitionisten, voorstanders van de afschaffing van de slavernij. Het schip heeft bestaan en er zijn dergelijke stuwplannen bekend, maar het is zeer de vraag of dit gebruikelijk was. Als je mensen als haringen in een ton vervoert en de helft sterft onderweg, doe je als koopman iets niet goed. Vrouwen zaten niet vastgeketend en mannen ook niet altijd. Die kwamen elke dag aan dek, om ze te laten bewegen en enigszins fit te houden.'

Er zijn verslagen van slaven over het leven op de plantages in de koloniën. In hoeverre wijken die af van het beeld dat naar voren komt uit 'blanke bronnen'?

'Het hangt ervan af naar welke je kijkt. Er zijn verslagen waaruit blijkt dat er mogelijkheden waren voor slaven. Collega Han Jordaan stelde op basis van archiefonderzoek op Curaçao vast dat slaven kans hadden om geld te verdienen, dat ze zich vrij konden kopen. Het beeld is genuanceerder dan we denken. De Surinaamse schrijfster Cynthia McLeod zei: er moet een verstandhouding zijn geweest tussen plantage-eigenaren en slaven, anders zou het voortdurend moord en doodslag zijn geweest op de plantages.'

In Nederland is slavernij nooit toegestaan. Kennelijk leefde ook destijds al het besef dat het systeem niet deugde.

'Voordat Nederland koloniën had, werd slavernij afgedaan als een paapse dwaling. Totdat we er zelf voordeel van hadden. Er zijn echter altijd predikanten en rechtsgelcerden geweest die zich tegen slavernij uitspraken. Toen in 1596 slaven te koop werden aangeboden op de markt van Middelburg, zei de burgemeester: dit doen wij niet. Later accepteerden we slavernij wel aan de andere kant van de oceaan - een dubbele moraal. Als een rijke planter uit Suriname naar Nederland kwam, nam hij zijn huisslaafje mee. Hier was hij vrije knecht, terug in Suriname weer slaaf.'

Er gaan stemmen op om herstelbetalingen uit te keren voor de slavernij. Wat vindt u?

'Aan wie moet je uitkeren? De slachtoffers zijn niet te traceren, het is vijf, zes generaties geleden. Een deel van de zwarte gemeenschap van toen is vrijgelaten tijdens de slavernijperiode. Daarna is er

anderhalve eeuw overheen
gegaan. Je moet niet overdrijven.
Alsof slavernij tot de dag van
vandaag traumatiserend is. Ik
geloof niet dat er onder historici in
Suriname en de Antillen een brede
stroming is die de eis van
herstelbetalingen ondersteunt. Ik
vind wel dat wij landen moeten
helpen die door het kolonialisme
achterop zijn geraakt.'

**Heeft u zich de laatste tijd bewust
afzijdig gehouden van het
slavernijdebat?**

'Nee, ik vind dat ik me in het
maatschappelijk debat moet
mengen als mensen denken dat ze
slachtoffer zijn. Vorig jaar heb ik
nog een lezing gegeven voor een
Surinaams publiek in Rotterdam.
En ik blijf onderzoek doen. Samen
met collega's onderzoek ik het
economisch effect van de slavernij.
Er zijn mensen die zeggen dat de
grachtengordel is gebouwd met
geld van de slavenhandel. Onzin.
Het droeg slechts voor een klein
deel bij aan de economie. Je kunt
wel zeggen dat de slavernij indirect
meer impact had dan direct. In
Middelburg - waar de particuliere
handelsonderneming Middelburgse
Commercie Compagnie (MCC) was
gevestigd - was bijna iedereen op
een of andere manier betrokken bij
de slavenhandel, de bakker, de
slager, noem maar op.

'Vanwege de valorisatie (het
toegankelijk maken van kennis voor
derden, red.) van dit
onderzoeksproject zijn er plannen
voor een publiek debat over dit
onderwerp. Als er alleen activisten
op afkomen, heb ik daar geen zin
in. Iemand als Sandew Hira
(Surinaamse publicist, red.) is niet
geïnteresseerd in mijn mening. Die
wil mij en andere 'witte' historici
verketteren. Daar ga ik niet aan
meewerken.'

Als emeritus gaat Den Heijer door
met geschiedenis. Plannen
genoeg. Maar er is ook weer tijd
om te reizen. 'Volgend jaar ga ik
drie maanden fietsen. Ik begin in
Scheveningen en eindig
waarschijnlijk in Turkije.'

CV

1950 geboren in Scheveningen

1986 atheneumdiploma

1988 doctoraalscriptie De
ondergang van een monopolie - De
West-Indische Compagnie van
handelsmaatschappij naar
beheersorganisatie: 1730-1738

1997 proefschrift Goud, ivoor en
slaven: scheepvaart en handel van
de Tweede West-Indische
Compagnie op Afrika 1674-1740

2002 De VOC en de Beurs

2003 docent maritieme
geschiedenis aan de Universiteit
Leiden

2005 De geotrooieerde
Compagnie

2006 Expeditie naar de Goudkust

2010 aanstelling als hoogleraar

2015 emeritaat

Braderiegehalte

Nederlanders hebben zich
afgekeerd van de zee, betoogde
Henk den Heijer in zijn
afscheidscollege. Dat klinkt
paradoxaal in een jaar waarin de
film Michiel de Ruyter en Sail
Amsterdam veel belangstelling
trokken. Den Heijer: 'Dat zijn
evenementen met een hoog
braderiegehalte. De nostalgie van
een groots maritiem verleden die
De Ruyter en de tallships bij Sail
opwekken, heeft weinig van doen
met het historische en huidige
belang van zee- en scheepvaart.'
De werkgelegenheid in de
maritieme sector is sterk
teruggelopen, grote rederijen als
Nedlloyd en de Holland-Amerika
Lijn zijn aan het buitenland
verkocht en veel havens liggen
buiten de stad, aldus Den Heijer.